

Oktar Türel (1937)

ODTÜ İktisat Bölümü Emekli Öğretim Üyesi Prof. Dr. Türel, 1960'da İTÜ İnşaat Fakültesi'nden mezun oldu. İktisat yüksek lisans derecesini 1969'da Southampton Üniversitesi'nden (İngiltere), doktora derecesini 1976'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden (SBF) aldı. 1986'da doçentliğe, 1996'da profesörlüğe yükseldi. 2004 yılında ODTÜ'den emekliye ayrıldı.

1960 sonrasında kısa bir süre inşaat mühendisliği alanında çalışmakla birlikte, emeklilik öncesindeki meslek hayatının hemen tümünü iki kamu kuruluşunda geçirdi: Devlet Planlama Teşkilatı (1965-75; 1978-79) ve ODTÜ İktisat Bölümü (1975-77; 1980-2004). 1993-94 ve 1994-95 akademik yıllarında ODTÜ'den izinli olarak Londra'da yerleşik School of Oriental and African Studies'de konuk öğretim üyeliğinde bulundu.

Türel, emeklilik dönemindeki mesleki çalışmalarını, esas itibarıyla, mensubu bulunduğu Türk Sosyal Bilimler Derneği ve Bağımsız Sosyal Bilimciler Grubu bünyesinde sürdürmektedir. Bunlara ek olarak 2005-06 ve 2006-07 akademik yıllarında Ankara Üniversitesi/SBF'de, 2008-09 ve 2009-10 akademik yıllarında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde, 2009-2012 akademik yıllarında da ODTÜ'de konuk öğretim üyesi olarak hizmet vermiştir.

Türel'in mesleki ilgileri makroiktisat, teknolojik gelişme ve sanayileşmenin iktisadı ile uluslararası siyasal iktisat üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu alanlardaki çalışmalarından derlenen iki kitap, 2010 yılında *Geç Barbarlık Çağı (I/II)*, adıyla Yordam Kitap tarafından yayınlanmıştır. "*Uzun*" XIX. Yüzyılda Orta Avrupa: Bir Habsburg Üçlemesi başlıklı toplumsal tarih incelemesi 2015'de, *Küresel Tarihçe, 1945-79* ise 2017'de yine Yordam Kitap tarafından basılmıştır.

KÜRESEL İKTİSADİ TARİHÇE,
1980-2009

Oktar Türel

Yordam Kitap: 388 • **Küresel İktisadi Tarihçe, 1980-2009** • Oktar Türel
ISBN 978-605-172-421-8 • *Kapak ve İç Tasarım*: Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım*: Mart 2021
© Oktar Türel, 2021; © Yordam Kitap, 2021

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **W:** www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

KÜRESEL İKTİSADİ TARİHÇE,
1980-2009

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	13
OKURLARA NOT	15
KISALTMALAR	17
BAŞLANGIÇ	23
I KÜRESEL İKTİSADİ YÖNETİŞİM	41
I.1. Genel Saptamalar	41
I. 1. 1. Neoliberalizm Üzerine	41
I. 1. 2. Neoliberal Dönüşüm Patikaları	44
I. 1. 3. WM	46
I. 1. 4. Neoliberal “Reform”lar, 1980-95	48
I. 1. 5. WM Sonrası (“Post-Washington Consensus”)	50
I. 1. 6. Neoliberal Küresel İktisadi Yönetişimin Kurumsal Çerçevesi	54
I.2. Uluslararası Para ve Finans Sisteminin Dönüşümü	56
I. 2. 1. Uluslararası Para Sistemi Üzerine Genel Gözlemler	56
I. 2. 2. “Uluslararası Finansal Mimari”nin Önemli bir Yapıtışı Olarak IMF	62
I. 2. 3. Uluslararası Para ve Finans Sisteminde Reform Üzerine Notlar	80
I. 2.4. DB'nin Geçirdiği Evrim	84
I. 2. 5. BIS	101
I. 2. 6. Bölgesel Örgütlenmeler	102
I. 2. 7. AB'de Parasal Birlik	105
I. 3. Dünya Ticaretinde Kurumsallaşmalar	120
I. 3. 1. Uruguay Turu (1986-93)	120
I. 3. 2. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Üzerine	124
I. 3. 3. DTÖ Bakanlar Konferansları, 1996-2017	131
I. 3. 4. AB Dışındaki Bölgesel Ticaret Örgütlenmeleri	148
I. 3. 5. AB'nin Uluslararası Ticaret Politikası	163
I. 3. 6. Küresel Ticaret Sisteminin Bugünkü Mimarisi ve Geleceği Üzerine Notlar	169
II İKTİSAT POLİTİKALARI	173
II. 1. Kaynak Tahsisi Sorunları ve Politikaları	173
II. 1. 1. Sanayi Politikaları	173
II. 1. 2. Tarım Politikaları	203
II. 1. 3. Çevre Sorunları	224

II. 2. Ticaret, Talep Yönetimi ve Bölüşüm Politikaları	245
II. 2. 1. Kur Politikaları	245
II. 2. 2. Para Politikaları	259
II. 2. 3. Maliye Politikaları	269
II. 2. 4. Sosyal Yardım Programları	280
II. 3. Sermaye Hesabının Serbestleştirilmesi ve Yönetimi	289
II. 3. 1. Serbestleşmenin Öyküsü	289
II. 3. 2. GOÜ + YPE'de Sermaye Hesabını Yönetme Teknikleri	294
II. 3. 3. IMF'nin "Değişen" Bakışı	297
III İKTİSADİ BAŞARIM	299
III. 1. İktisadi Gelişmenin Genel Görünümü	299
III. 1. 1. Büyüme ve İstihdam	299
III.1. 2. Sermaye Birikimi	308
III.1. 3. Teknolojik Değişme ve Üretim Sistemleri	315
III. 1. 4. Uluslararası İşlemler	328
III.2. Eşitsizlik ve Yoksulluk	348
III. 2. 1. Küresel Gelir Dağılımında Eşitsizlik	348
III. 2. 2. İşlevsel Gelir Bölüşümü ve Emegın Payı	354
III. 2. 3. Yoksulluk	365
III.3. Finansallaşma ve Çağdaş Kapitalizmin Finansal Krizleri	369
III.3. 1. Finansallaşma: Tanım ve "Stilize Olaylar"	369
III. 3. 2. Tarihsel Bağlamda Finansallaşma	371
III. 3. 3. ABD'de Finansal Serbestleşme, 1970-2006	375
III. 3. 4. Anonim Şirketlerde Yönetişim	383
III. 3. 5. Finansallaşmaya Bakışlar	385
III. 3. 6. Finansal Krizler Üzerine	394
III. 3. 7. Finansal Kriz Öyküleri	404
SONUÇLANDIRMAK ÜZERE	435
KAYNAKLAR	445

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge I.1: “Washington Mutabakatı” ve Doğu Asya	48
Çizelge I.2: Küresel Ekonomik Yönetişimin Politika Araçları ve Kurumsal Çerçevesi	55
Çizelge I.3: DTÖ’ye Vücut Veren Anlaşmalar Topluluğu	128
Çizelge I.4: Doha Çalışma Programındaki Müzakere ve Tartışma Konuları	134
Çizelge II.1: “Asya Kaplanları”nın Sanayi Politikası Amaçları (1980’li ve 1990’lı Yıllar).....	189
Çizelge II.2: Çin’de Sanayi Politikasını Biçimlendiren Önemli Adımlar, 1986-2015	195
Çizelge II.3: Çin’de Kalkınma Politikası Koalisyonları, 1980-2012	196
Çizelge II.4: Gıda Rejimleri (1870’li Yıllardan Günümüze Kadar)	214
Çizelge II.5: IPCC’de Bilim / Politika Arayüzü	231
Çizelge II.6: İklimi İstikrarlandırma Tercihleri	242
Çizelge II.7: IMF’nin Kur Rejimleri Sınıflandırması, 1998 / 2009	250
Çizelge II.8: Kamu Borç Yükü Aritmetiği	277
Çizelge II.9: GOÜ’deki Sosyal Yardım Programlarından Örnekler, 1994-2002	288
Çizelge II.10: Sermaye Hesabını Yönetme Teknikleri	295
Çizelge III.1: Dördüncü ve Beşinci Teknolojik Devrimler, 1930-... ..	318
Çizelge III.2: Belli Başlı Üretim Sistemlerinin Karakteristik Özellikleri	321
Çizelge III.3: Doğu Asya Krizleri Takvimi (Mayıs 1997 - Ekim 1998)	411
Çizelge III.4: Kuzey Atlantik Finansal Krizi Takvimi (Şubat 2007 – Ağustos 2009)	430

TABLolar LİSTESİ

Tablo I.1: IMF’de Ülkelerin Kota Payları, %	72
Tablo I.2: IMF Üyesi Ülkelerin Oy Oranları, %	73
Tablo I.3: IMF Ödünç Anlaşmaları / Yıllık Tutarlar, Anlaşma Türleri ve Çekiş Oranları, 1980-2010	76
Tablo I.4: IMF Ödünç Anlaşmaları / Yıllık Tutarlar ve Ülke Gruplarına Dağılımı, 1980-2010	77
Tablo I.5: Ülkeler İtibariyle Başlıca IMF Ödünç Anlaşmaları, 1980-2010 (Milyar SDR)	79
Tablo I.6: DB Üyesi Ülkelerin Ortaklık Payları, %	93
Tablo I.7: DB Üyesi Ülkelerin Oy Oranları, %	94

Tablo I.8:	IBRD + IDA Kredi Stoku ve Ülke Gelir Grupları Arasında Dağılımı, 1980-2010	96
Tablo I.9:	IBRD + IDA Kredi Stokunun Bölgesel Dağılımı, 1980-2010 (%)	98
Tablo I.10:	IBRD + IDA Kredi Taahhütleri ile Gayrisafi ve Net Kredi Kullanımları, 1980-2010	100
Tablo II.1:	74 Göü + Ype'deki Üç Ülke Grubunun Bazı Demografik ve Ekonomik Karakteristikleri	222
Tablo II.2:	Ülkelerin Kur Rejimleri İtibariyle Dağılımı, 1991 / 1999 / 2006	253
Tablo II.3:	Ülkelerin Kur Rejimleri İtibariyle Dağılımı, 2007 / 2009 / 2018	254
Tablo II.4:	Dört Büyük GOÜ + YPE'de Kamu Borç Yükü Oranları, 1990-2018 (%)	277
Tablo II.5:	OECD Ülkelerinde (Gayrisafi Kamusal Sosyal Harcama / GSYH) Oranları, 1980-2015 (%)	281
Tablo II.6:	GOÜ + YPE'de Yoksulluk Oranları, 1981-2008 (%)	285
Tablo II.7:	Bölgeler İtibariyle Chinn - ITO Sermaye Hesabı Açıklığı Endeksi, 1970-2014	291
Tablo III.1:	Dünya Ekonomisinde Reel Gsyh Artış Hızları, 1976 – 2001	300
Tablo III.2:	Dünya Ekonomisinde Reel GSYH Artış Hızları, 2002-18	301
Tablo III.3:	Satınalma Gücü Paritesine Göre GSYH'nın Ülkeler Arasındaki Dağılımı, 1975- 2013 (%)	302
Tablo III.4:	GSYH'nın Sektörel Bileşimi, 1975-2013 (%)	303
Tablo III.5:	Nüfus Artış Oranları, 1976- 2013	304
Tablo III.6:	Dünya Ekonomisinde Kişi Başına Reel GSYH Artış Hızları, 1976 – 2013	305
Tablo III.7:	Tüketici Fiyatlarının Artış Hızları, 1976-2013 (Yıllık Ortalamalar, %)	306
Tablo III.8:	Mal İhracatı Hacminin Artış Hızları, 1983-2013	328
Tablo III.9:	Mal İhracatı Değeri / GSYH Oranları, 1975-2013 (%)	329
Tablo III.10:	Dünya Mal İhracatının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı, 1975 – 2013 (%)	330
Tablo III.11:	Dünya Mal İhracatının Belli Başlı Mal Gruplarına Göre Dağılımı, 1980-2015 (%)	330
Tablo III.12:	ABD'nin Ödemeler Dengesi / Kritik Dönemeçler, 1981 – 2013	334
Tablo III.13:	Birincil Meta Cari Fiyat Endeksleri Artış Tahminleri, 1996-2013	345
Tablo III.14:	Ülke Gruplarında Ülke İçi Eşitsizliğin Değişimi, 1980-2010	355
Tablo III.15:	Bazı GÜ ve GOÜ+YPE'de Sendikalaşma Oranları, 1980-2014 (%)	360
Tablo III.16:	Bazı GÜ ve GOÜ+YPE'de Toplu Sözleşme Kapsamı, 1980-2014 (%)	361
Tablo III.17:	Grev ve Lokavtlar Nedeniyle Yitirilen İşgünü Sayısı, 1980-2014	362
Tablo III.18:	Küresel Finansal Varlık Stokları, 1980-2012	370
Tablo III.19:	ABD Ekonomisinin Finansallaşması, 1970-2006	371

Tablo III.20: ABD'de Para ve Sermaye Piyasası Araçları, 1980-2010	381
Tablo III.21: ABD'de Para ve Sermaye Piyasası Araçlarının Genişlemesi	382
Tablo III.22: Dünya Ekonomisinde Finansal Krizler, 1970 – 2011	401
Tablo III.23: Bankacılık Krizlerinin Ekonomik Maliyeti, 1970-2011 (Ortanca Değerler)	401
Tablo III.24: Beş Asya Ülkesinin Bazı Ekonomik Göstergeleri, 1996-2001	413

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil I.1: ABD'nin Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi Açıkları, 1945-2015	59
Şekil I.2: ABD'nin Cari Açıkları ve Reel Dolar Kuru, 1975-2015	60
Şekil I.3: ABD'nin Net Yatırım Pozisyonu, 1945-2015 (GSYH'ya Oranla, %)	60
Şekil I.4: Dünya Ticaretine ve Gayrisafi Hasılasına Oranla IMF'nin Ödünçleri, 1960-2014	63
Şekil I.5: ESCB'nin Yapısı (2011 Yılı İtibariyle)	111
Şekil II.1: Reel Efektif Döviz Kurları, 1980-2014	247
Şekil II.2: Gelişmiş Ülkelerde Kamu Gayrisafi Borç Yükü 1980-2018 (GSYH'ye Kıyasla, %)	276
Şekil II.3: CHINN - ITO Sermaye Hesabı Açıklığı Endeksi, 1970-2014	290
Şekil II.4: GOÜ+YPE'ye Yönelen Net Sermaye Akımları, 1980-2015 (GSYH'ya Oranla, %)	292
Şekil II.5: GOÜ+YPE'de Sermaye Hesabı Düzenlemelerine Başvurma Yoğunluğu, 1995-2015	295
Şekil III.1: Gelişmiş Ülkelerde İşsizlik Oranları, 1980-2013	307
Şekil III.2: GÜ'de Yatırım / GSYH Oranları, 1980-2013 (%)	308
Şekil III.3: GÜ'de Şirket Kârları ve İnşaat Dışı Yatırımlar, 1980-2015 (GSYH'ya Oranla, %)	309
Şekil III.4: GOÜ+YPE Alt-Gruplarında Yatırım/GSYH Oranları, 1980-2013 (%)	311
Şekil III.5: Dört Büyük GOÜ+YPE'de Toplam Yatırım/GSYH Oranları, 1980-2013 (%)	311
Şekil III.6: Bölgeler İtibariyle GSYH İçindeki Kâr Payı, 1980-2015 (%)	312
Şekil III.7: Dünya Ekonomisinde ve Çin'de Kâr Oranları, 1955-2010 (%)	314
Şekil III.8: Dünya Kâr Oranları Endeksi, 1963-2010 (1963:100)	315
Şekil III.9: G-7'de Kâr Oranları, 1964-2009	315
Şekil III.10: Bazı GÜ'de Emek Verimliliği Yıllık Artış Oranları, 1955-2016 (%)	325

Şekil III.11: GOÜ+YPE Alt-Gruplarında Emek Verimliliği Yıllık Artış Oranları, 1955- 2016 (%)	325
Şekil III.12: Reel Efektif Döviz Kurları ,1980-2013	333
Şekil III.13: GÜ ve GOÜ+YPE Cari İşlem Dengelerinin Genel Görünümü,1980-2013	337
Şekil III.14: Belli Başlı GÜ'de Cari İşlem Dengeleri,1980-2013 (Milyar Dolar)	338
Şekil III.15: Belli Başlı GOÜ+YPE Alt-Gruplarında Cari İşlem Dengeleri, 1980-2013	338
Şekil III.16 : GOÜ+YPE Alt-Gruplarında Cari İşlem Dengesi/GSYH Oranları, 1980-2013 (%)	338
Şekil III.17: DYY Giriş ve Çıktıları, Toplam Girişler ve Çıktılar 1980-2013	340
Şekil III.18: DYY Giriş ve Çıktılarında GÜ'nün Payı, 1980-2013 (%)	340
Şekil III.19: GOÜ+YPE Alt-Gruplarında Ülke Borcu/GSYH Oranları, 1980-2013 (%)	341
Şekil III.20: Birincil Meta Fiyat Endeksleri, 1975-2013 (2000:100)	343
Şekil III.21: Yakıt Dışı Toplam Birincil Meta Reel Fiyatları Endeksi, 1865- 2009 (1970 - 79: 100)	346
Şekil III.22: GÜ ve GOÜ+YPE'nin Mal İhracatı Ticaret Hadleri Endeksi, 1979-2013 (2000:100)	347
Şekil III.23: Küresel Eşitsizlik, 1820-2011	351
Şekil III.24: Nüfus Dilimlerine Göre Kişi Başına Reel Gelirdeki Toplam Artışlar, 1988-2011 (%)	353
Şekil III.25: 19 GÜ'de Emek Gelirinin GSYH İçindeki Payı, 1970-2014 (%)	364
Şekil III.26: 4 Büyük GÜ Ekonomisinde Emek Geliri / GSYH Oranı, 1960-2014 (%)	365
Şekil III.27: Bazı GOÜ+YPE'de Emek Geliri / GSYH Oranları, 1980-2010	365
Şekil III.28: Finansallaşma / Nedenler ve Sonuçlar	393
Şekil III.29: Eşzamanlı Finansal Kriz Örüntüleri, 1970-2011	402

TEŞEKKÜR

Meslektaşlarım, öğretmenlerim ve dostlarım Prof. Korkut Boratav (AÜ/SBF, E.), Prof. Seyhan Erdoğan (AÜ/SBF, E.), Prof. Bilsay Kuruç (AÜ/SBF, E.), Prof. Fikret Şenses (ODTÜ, E.), Prof. Erol Taymaz (ODTÜ), Prof. Ebru Voyvoda (ODTÜ), Prof. Erınç Yeldan (K. Has Ü.) ve Doç. Galip Yalman'ın (ODTÜ) yol gösterici telkin ve tavsiyeleri ile manevi destekleri olmasaydı, bu kitap herhalde yazılamazdı. Kitabın düşünsel hazırlık ve yazım aşamalarında bu seçkin insanlarla aynı kentte, Ankara'da bulunmak ve onlara kolaylıkla erişebilmek, benim için talihin büyük bir lütfu oldu. Kendilerine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Kitabın yazım sürecinde akademik çevremdeki diğer meslektaşlardan da yoğun bilgi desteği aldım. Prof. Belgin Akçay (AÜ/SBF), Prof. Ayşe Buğra (Boğaziçi Ü.), Prof. Aylin Ege (ODTÜ, E.), Prof. Huricihan İslamoğlu (Boğaziçi Ü.), Prof. Özgür Orhangazi (K. Has Ü.), Prof. Ziya Öniş (Koç Ü.), Prof. Ahmet Tonak (UMass, ABD), Prof. Özgür Tonus (Anadolu Ü.), Prof. Arzu Akkoyunlu - Wigley (Hacettepe Ü.), Doç. Sevil Acar Aytakin (Boğaziçi Ü.), Doç. Ceren Ergenç (Xi'an Jiaotong - Liverpool Ü.) ve Darcy Thergill Kim'in (Boğaziçi Ü. Doktora Öğrencisi) önerileri, çok geniş bir yazın alanında amaca dönük / seçici okuma ve aramaları yapabilmemi sağladı. Dr. Yavuz Ege (E. Dış Ticaret Müsteşarı), Mustafa Özgür Berke (ECF), Tunya Celasin - Aydınalp (WB/Ankara) ve Aslı Gemci (WWF/Türkiye), sahip oldukları bilgi ve veriler ile gözlemlerini benimle paylaştılar. Hepsine içtenlikle teşekkür ediyorum.

Prof. Fikret Şenses kitap taslağının tümünü, Doç. Galip Yalman, Dr. Elif Karaçimen (RTE Ü.) ve Pınar Yalçın Bastırmacı (UAAB, Ticaret Bakanlığı) da bazı bölümlerini okuyarak çok yararlı değişiklik ve düzeltmeler önerdiler; kendilerine müteşekkirim.

Tüm bu değerli insanların katkılarından yeterince yararlanamamış isem, bu benim kusurumdur; hiçbiri bu kitaptaki eksiklik ve (olgusal, ya da yoruma ilişkin) yanlışlıklardan sorumlu değildir.

Arş. Gör. Zeki Oğulcan Şengül (ODTÜ), basılı bilgi kaynaklarına ve çeşitli veri tabanlarına erişmeme çok yardımcı oldu; onun zihin çabukluğu ve sağduyusu ile kaynak sorunlarını aşmak kolaylaştı. Emegini teşekkürlerimle anıyorum.

Yordam Kitap yöneticisi, değerli dostum Hayri Erdoğan'a bana sağladığı yayın imkânı ve kaçınmadığım zaman aşımalarına gösterdiği hoşgörü dolayısıyla çok teşekkür ederim.

Nihai metnin üretimine ve kitabın dizilmesine emek vererek, yaklaşık üç yıllık bir çabanın ürününü gün ışığına çıkartan Sevil Dünder - Tüfekçioğlu (ODTÜ), Fatma Havsut (ODTÜ) ve Gönül Göner'in (Yordam Kitap) katlandıkları zahmet, her türlü takdir ve teşekkür değer; ellerine, akıllarına sağlık...

Eşim Figen Türel, yaşlı bir akademisyenin iniş-çıkışlı, verimsiz çalışma tarzına şefkat ve anlayışla katlandı. Ortak hayatımızdan çaldığım saatler için beni bağışlamasını dileyerek, ona minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

Ankara, Ekim 2020

OKURLARA NOT

Küresel Tarihçe, 1945-79'un başına eklediğim “Okurlara Not”ta şunları yazmıştım: “1980 sonrasındaki gelişmeleri ele alacak ve büyük bir olasılıkla *Küresel Tarihçe, 1980-2009* başlığını taşıyacak ... olan yeni çalışmayı ... 2019’un ilk yarısında tamamlamak niyetindeyim”. Yeni çalışma, bir buçuk yıla yakın bir gecikme ile, sizlere ulaşmış bulunuyor.

1945-79 tarihçesindeki anlatı, iki ana kısımdan oluşuyordu: Siyasal Arka Plan ve Küresel İktisat. Yeni çalışmada Siyasal Arka Plan yer almadı; dolaşısıyla kitaba *Küresel İktisadi Tarihçe, 1980-2009* adını vermek daha uygun düştü.

Bu ciddi eksikliğin başlıca nedeni şu: 1980-2009 döneminde gerçekleşen ve dünya siyasetini (ve onunla birlikte, dünya ekonomisini) derinden etkileyen gelişmeleri yeterince iyi kavrayamamış olmaktan kaygı duydum. Açıkçası, kendimi (i) Doğu Avrupa Sosyalizmi’nin çöküşü ve SSCB’nin dağılmasını; (ii) Çin’in sosyalizmden epeyce uzak bir patikada hızla yükselişini; (iii) AB’nin siyasal bütünleşme adımlarını ve (iv) “Üçüncü Dünya”nın çok farklılaşıp dünya siyasetine anlamlı bir ağırlık koyamayacak duruma gelişini, nedenleri ve sonuçlarıyla sunabilecek yetkinlikte göremedim. Daha iyi bildiğim (ya da, öyle sandığım) iktisat alanına odaklandım; söz konusu siyasal gelişmelere iktisadi süreçlerin incelenmesinde anlam taşıyan olgular olarak atıfta bulunmakla yetindim. Bir bakıma, “zorluklardan kaçma refleksi” olarak nitelenebilecek bu tercihim için okurlarımın beni bağışlamalarını dilerim.

Bu kitabın okurlarının ülkemizdeki iktisadi ve idari bilimler fakültelelerinde verilen “İktisada Giriş” derslerinin kazandırdığı düzeye yakın iktisat bilgisine sahip bulduklarını varsaydım; aksi takdirde metin, içereceği çok sayıda açıklayıcı eklenti yüzünden daha güç okunur hâle gelecekti.

Eğitim yıllarında “İktisada Giriş” benzeri bir dersi izlememiş olanlar, kitabın bazı paragraflarını anlamakta zorlandıkları takdirde, tercih ettikleri herhangi bir başvuru kitabından yararlanabilirler; kanımca, Prof.

Dr. Cem Somel'in *Makroiktisada Giriş* (Yordam Kitap, 2014) adlı eseri bu amaçla kullanılabilir mükemmel bir kaynaktır. İnternet'e alışık olanlar, bu ortamlarda erişilebilen ansiklopedik sözlüklere de başvurabilirler.

En iyi dileklerim ve saygılarımla,

O. T.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AB - 27	: 2012 yılı sonu itibarıyla AB (İngiltere dahil, Hırvatistan hariç)
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACP	: Afrika, Karayipler ve Pasifik Ülkeleri
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AEC	: ASEAN Ekonomik Topluluğu
AEK	: Avrasya Ekonomik Komisyonu
AfKB	: Afrika Kalkınma Bankası
AFTA	: ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi
ALADI	: Latin Amerika Entegrasyon Birliği
APA	: Paris Anlaşması Özel Çalışma Grubu
APEC	: Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
ARPA	: (ABD'de) İleri Araştırma Projeleri Ajansı
AT	: Avrupa Topluluğu
ATALC	: Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
ATP	: (ABD'de) İleri Teknoloji Programı
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ulusları Birliği
AsKB	: Asya Kalkınma Bankası
BCBS	: Bankacılığın Gözetimi için Basel Komitesi
BDDK	: (Türkiye'de) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BEPG	: (AB'de) Genel Ekonomi Politikası Yölgöstericileri
BIS	: Uluslararası Hesaplaşmalar Bankası
BM	: Birleşmiş Milletler
BRIC	: Dört Ülke: Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin.
BRICS	: Beş Ülke: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika.
BTA	: Bölgesel Ticaret Anlaşmaları
CAEMC	: Merkezi Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu
CAF	: And Kalkınma Şirketi
CAS	: (Dünya Bankası'na verilen) Ülke Uyum Stratejisi
CCFF	: (IMF'nin) Telif Edici ve İhtiyati Finansman İmkânı
CDOs	: Teminatlı Borç Yükümlülükleri
CDS	: Kredi Temerrüt Takası
CEO	: (Şirketlerde) İcra Kurulu Başkanı
CER	: Sertifikalandırılmış Salım Azaltımı
CET	: (AB'de) Ortak Dış Tarife
CFF	: (IMF'nin) Telif Edici Finansman İmkânı
CFPB	: (ABD'de) Tüketicilere Finansal Koruma Bürosu
CFSP	: (AB'de) Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası
CIS	: Bağımsız Devletler Topluluğu
CMEA	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
CMO	: Teminatlı İpotek Yükümlülükleri

COP	: (UNFCCC bağlamında) Taraflar Konferansı
CRA	: (BRICS ülkelerinin) Şartlı Rezerv Fonu
ÇTKB	: Çok Taraflı Kalkınma Bankaları
DB	: Dünya Bankası
DDA	: (DTÖ'de) Doha Kalkınma Gündemi
DFQF	: Vergisiz ve Kotasız
DRF	: (Dünya Bankası'nın öncülüğünde) Borç İndirimi İmkânı
DSB	: (DTÖ'de) Anlaşmazlıkların Çözümünde Yetkili Makam
DSU	: (DTÖ'de) Anlaşmazlıkların Çözme Mutabakatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
EBA	: (AB'nin İnisiyatifi) "Silahlardan Başka Her Şey"
EBJ	: Japonya İhracat Bankası
EBRD	: Avrupa Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası
ECB	: Avrupa Merkez Bankası
ECF	: (IMF'nin) Genişletilmiş Kredi İmkânı
ECCU	: Doğu Karayipler Para Birliği
ECOFIN	: (AB'de) Ekonomik ve Finansal Komite
ESCB	: Avrupa Merkez Bankaları Sistemi
ECU	: Avrupa Para Birimi
EDP	: (AB'de) Yüksek Açıkları Giderme Süreci
EEA	: Avrupa Ekonomik Alanı
EFC	: (AB'de) Avrupa Fiskal Antlaşması
EFF	: (IMF'nin) Genişletilmiş Fon İmkânı
EFSF	: (AB'de) Avrupa Finansal İstikrar İmkânı
EFSM	: (AB'de) Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Alanı
EH	: Enflasyon Hedeflemesi
EIB	: Avrupa Yatırım Bankası
EIR	: (Dünya Bankası'nın) İstihraç Sanayileri Gözden Geçirmesi
EMI	: Avrupa Para Enstitüsü
EMS	: Avrupa Para Sistemi
EMU	: (AB'de) Ekonomik ve Parasal Birlik
EPA	: (AB'nin) Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları
EPU	: Avrupa Ödemeler Birliği
ERM	: (AB'de) Döviz Kuru Mekanizması
ERT	: Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası
ESAF	: (IMF'nin) Güçlendirilmiş Yapısal Uyum İmkânı
ESM	: (AB'de) Avrupa İstikrar Mekanizması
FAO	: BM Gıda ve Tarım Örgütü
FAR	: And Rezerv Fonu
FCL	: (IMF'nin) Esnek Kredilendirme Hattı
FDIC	: (ABD'de) Federal Mevduat Sigortası Kurumu
Fed	: (ABD'de) Federal Rezerv Sistemi
FHA	: (ABD'de) Federal Konut İdaresi
FHFA	: (ABD'de) Federal Konut Finansmanı Ajansı

FLAR	: Latin Amerika Rezerv Fonu
FSB	: Finansal İstikrar Kurulu
FSF	: Finansal İstikrar Forumu
FSOC	: (ABD'de) Finansal İstikrar Gözetim Konseyi
FTAA	: Amerika'ların Serbest Ticaret Alanı
G-3	: 3 Gelişmiş Ülke (ABD, Japonya, Almanya)
G-7	: 7 Gelişmiş Ülke (ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada)
G-8	: Yedi Gelişmiş Ülke + Rusya
G-20	: G 7 + Kore + Avustralya + On GOÜ+YPE + AB Komisyonu
G-24	: G - 77'nin alt birimi (aşağıya bkz.)
G-33	: DTÖ müzakerelerinde oluşan bir GOÜ grubu
G-77	: (BM'de oluşan) GOÜ grubu
GAB	: (IMF'nin) Genel Ödünç Alma Düzenlemesi
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Antlaşması
GATT	: Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
GCF	: Yeşil İklim Fonu
GDN	: (Dünya Bankası öncülüğünde kurulan) Küresel Kalkınma Ağı
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
GDR	: Sera Hakları
GhG	: Sera Gazları
GKO	: (Rusya'da) Kısa Vadeli ve Yüksek Faizli Hazine Tahvilleri
GKSH	: Gayrisafi Kamusal Sosyal Harcama
GLF	: (AB'den sağlanan) Yunanistan'a Borç İmkânı
GM	: Genetik Mühendisliği
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GR	: Gıda Rejimi
GSP	: Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
GUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'dan Oluşan Dörtlü Grup
GUUAM	: GUAM + Özbekistan'dan Oluşan Beşli Grup
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
HAPA	: (IMF'nin verdiği) Yüksek Erişimli İhtiyati Ödünçler
HIPC	: (Dünya Bankası'nın) Aşırı Borçlu Yoksul Ülkeler (İnisiyatifi)
IBJ	: Japonya Sanayi Bankası
IBRD	: Dünya Bankası ("International Bank for Reconstruction and Development")
ICC	: Uluslararası Ticaret Odası
ICFTU	: Uluslararası Özgür Sendikalar Konfederasyonu
IDA	: (Dünya Bankası) Uluslararası Gelişme Birliği
IDB	: Amerika Ülkeleri Kalkınma Bankası
IEO	: (IMF bünyesinde) Bağımsız Değerlendirme Ofisi
IFIAC	: (ABD'de) Uluslararası Finans Kuruluşları Danışma Komisyonu
IFD	: (DTÖ bağlamında) Kalkınma için Yatırımların Kolaylaştırılması
ILO	: BM Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
INDC	: (Salım giderimine) Tasarlanan Ulusal Katkı
IOSCO	: Menkul Kıymet Komisyonları Uluslararası Örgütü

IPCC	: Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli
IRA	: (ABD'de) Bireysel Emeklilik Hesabı
ITA	: (DTÖ'de) Enformasyon Teknolojisi Anlaşması
ITUC	: Uluslararası Sendika Konfederasyonu
İGR	: İkinci Gıda Rejimi
JDB	: Japonya Kalkınma Bankası
KDZ	: Küresel Değer Zincirleri
KG	: Kamu Girişimleri
KHK	: (Türkiye'de) Kanun Hükmünde Kararname
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
LIA	: (IMF'nin) Ödeme Gecikmelerini Aşma Ödünçleri
LMDC	: (İklim Müzakerelerinde) Benzer Görüşleri Paylaşan GOÜ Grubu
LTCB	: (Japonya'da) Uzun Vadeli Kredi Bankası
LTCM	: (ABD'de) "Long Term Capital Management" adlı şirket
LTFR	: (DTÖ bağlamında) Tam Karşılıklılık Düzeyi Altında
MBS	: İpotekle Desteklenen Menkul Kıymetler
MDRI	: (Dünya Bankası'nın) Çok-taraflı Borç Hafifletme İnisyatifi
MEP	: (Fed'in) Vade Uzatma Programı
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
MERS	: Orta Doğu Solunum Sendromu
METI	: (Japonya'da) Ekonomi, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı
MFA	: Çok Elyafıllar Düzenlemesi
MFN	: En Çok Kayırılan Ülke
MIGA	: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
MIIT	: (Çin'de) Sanayi ve Enformasyon Teknolojisi Bakanlığı
MITI	: (Japonya'da) Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı
MPS	: Mont Pélerin Derneği
MSMEs	: (DTÖ bağlamında) Mikro, Küçük ve Orta Ölçekli Girişimler
NAB	: (IMF'nin) Yeni Borçlanma Düzenlemesi
NAFTA	: Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Alanı
NAMA	: (DTÖ) Tarım-dışı Ürünlerde Piyasaya Giriş
NASDAQ	: (ABD'de) National Association of Security Dealers' Automated Quotation
NDC	: (Salım Giderimine) Ulusal Katkı (bkz. INDC)
NCMS	: (ABD'de) Sanayi Bilimleri Ulusal Merkezi
NDRC	: (Çin'de) Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu
NEP	: (SSCB'de) Yeni Ekonomik Politika
NGOs	: Hükümet-Dışı Kuruluşlar
NICs	: Yeni Sanayileşen Ülkeler
NIH	: (ABD'de) Ulusal Sağlık Enstitüleri
NIST	: (ABD'de) Standartlar ve Teknoloji Ulusal Enstitüsü
NSF	: (ABD'de) Ulusal Bilim Vakfı
OCC	: (ABD'de) Para İşleri Denetim Bürosu
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
OPEC	: Petrol İhrac Eden Ülkeler Örgütü
OTC	: "Tezgâh Üstü"
OKZ	: (Rusya'da) Uzun Vadeli Hazine Tahvilleri

OTDS	: (DTÖ'de) Ticareti Saptırıcı Yurtiçi Destekler
OTP	: (AB'nin) Ortak Tarım Politikası
OTS	: (ABD'de) Tasarruf Birlikleri Gözetim Ofisi
PCA	: (AB'nin) Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları
PDCF	: (ABD'de) Piyasa Yapıcılarını Kredilendirme
PECE	: (Meksika'da) Ekonomik Büyüme Paketi
PH	: Parasal Hedefleme
PRGT	: (IMF'nin) Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Girişimi
PRSP	: (Dünya Bankası'nın) Yoksulluğu Azaltma Stratejisi Programları
PRI	: (Meksika'da) Kurumsal Devrimci Parti
PESE	: (Meksika'da) Ekonomik Dayanışma Paketi
REDD	: (İklim Müzakerelerinde) Ormanların Bozulmasından Kaynaklanan Salımların Azaltılması
SAA	: (AB'nin) İstikrarlandırma ve Ortaklık Anlaşmaları
SAF	: (IMF'nin) Yapısal Uyum İmkânı
SALs	: (Dünya Bankası'nın) Yapısal Uyum Ödünçleri
SARS	: Ağır Akut Solunum Yetersizliği Sendromu
SBA	: (IMF'nin) Mali Destek Anlaşması
SBAđ	: (ABD'de) Küçük Girişimler İdaresi
SBJA	: (ABD'de) Küçük Girişimlerde İstihdam Yasası
SBIR	: (ABD'de) Küçük İşletmelerde Yenilik Araştırmaları
SCF	: (IMF'nin) Destek Kredisi İmkânı
SDPC	: (Çin'de) Devlet Kalkınma ve Planlama Komisyonu
SDRM	: (IMF önerisi) Ülke Borcunun Yeniden Yapılandırılması Mekanizması
SCMs	: Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler
SDR	: (IMF'den) Özel Çekme Hakları
SDT	: (DTÖ'de) Özel ve Lehte İşlemler
SEA	: Avrupa Tek Senedi
SEC	: (ABD'de) Menkul Kıymetler ve Borsalar Komisyonu
SECom	: (Çin'de) Devlet İktisat Komisyonu
SECALs	: (Dünya Bankası'nın) Sektörel Uyum Ödünçleri
SEM	: Tek Avrupa Pazarı
SETC	: (Çin'de) Devlet İktisat ve Ticaret Komisyonu
S&L	: (ABD'de) Tasarruf ve Ödünç Verme Birlikleri
SGP	: Satınalma Gücü Paritesi
SGPt	: (AB'de) İstikrar ve Büyüme Paketi
SPC	: (Çin'de) Devlet Planlama Komisyonu
SPK	: (Türkiye'de) Sermaye Piyasası Kurulu
SPs	: (DTÖ bağlamında) Özel Ürünler
SRC	: (Çin'de) Yapısal Reform Komisyonu
SRF	: (IMF'nin) Tamamlayıcı Rezerv İmkânı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSM	: (DTÖ'de) Özel Korunma Mekanizması
STF	: (IMF'nin) Sistemik Dönüşüm İmkânı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
STLF	: (IMF'nin) Kısa Dönemli Likidite İmkânı

SV	: Şirket Borsa Değeri (Shareholder Value)
SWF	: Ülke Varlık Fonu
TALF	: (ABD'de) Varlığa Dayalı Menkul Kıymet Kredi Mekanizması
TARP	: (ABD'de) Sorunlu Finansal Varlıklardan Kurtulma Programı
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDS	: (DTÖ'de) Toplam Yurtiçi Destekler
TMSF	: (Türkiye'de) Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TPP	: Trans-Pasifik Ortaklık
TPRM	: (DTÖ'de) Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması
TRIMs	: Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri
TRIPS	: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları
TRQ	: Tarife Kotaları
TSLF	: (ABD'de) Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler Karşılığında Vadeli Ödünçler
TTA	: Tercihli Ticaret Anlaşmaları
TTIP	: Trans-Atlantik ve Yatırım Ortaklığı
UNCTAD	: BM Ticaret ve Gelişme Konferansı
UNDP	: BM Kalkınma Programı
UNEP	: BM Çevre Programı
UNFCCC	: BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
ÜÖŞ	: Ulus-Ötesi Şirketler
ÜGR	: Üçüncü Gıda Rejimi
VC	: Girişimci Sermaye
VER	: Gönüllü İhracat Kısıtlamaları
WAEMU	: Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
WCD	: (Dünya Bankası bünyesinde) Dünya Barajlar Komisyonu
WCED	: BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu
WCL	: Dünya Emek Konfederasyonu
WDR	: (Dünya Bankası'nın yayımladığı) "Dünya Gelişme Raporu"
WEF	: Dünya Ekonomik Forumu
WEO	: (IMF'nin yayımladığı) "Dünyanın Ekonomik Görünümü" Raporu
WIPO	: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü
WM	: Washington Mutabakatı
WMO	: Dünya Meteoroloji Örgütü
WMSU	: Washington Mutabakatı Sonrası Uzlaşması
YZ	: Yapay Zekâ
YPE	: Yükselen Piyasa Ekonomileri

BAŞLANGIÇ

Bu çalışmanın amacı, bundan böyle kısaca “Neoliberal Çağ” olarak adlandıracağımız 1980-2009 dönemindeki küresel iktisadi gelişmeleri egemen iktisat anlayışı, yönlendirici kurumlar ve iktisat politikaları ile iktisadi başarıyı bağlamında betimlemek ve irdelemektir.

Dönemi karakterize eden düşünce ve pratiğin öncülleri, 1960’lı yılların ortalarından itibaren filizlenmekte; 1970’li yıllarda altın-dolar standardına dayalı dünya para sisteminin çöküşü, makroekonomik politika başarısızlıkları ve petrol şokları, Keynesgil Altın Çağ’ın sona erdiğini duyumsatmaktaydı. Ağustos 1979’da Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) uygulamaya başladığı ve Mart 1980’e kadar temel yönelimini belirlediği para politikası ile Kasım 1980’de ABD başkanlığına seçilen Reagan’ın bunu tamamlayan maliye, ticaret ve kur politikası kararları, yeni bir iktisadi paradigmanın ABD yönetimince benimsendiğini tescil etti. 1980’i yeni bir “çağ”ın başlangıcı saymamız, bu gözlemlere dayanıyor. Diğer gelişmiş ülkeler (GÜ) fazla gecikmeden ABD’yi izlediler; yeni iktisadi paradigma 1980’li yıllarda gelişmekte olan ülkelere (GOÜ), daha sonra da (bu çalışmada yükselen piyasa ekonomileri (YPE) olarak atıfta bulunacağımız) eski sosyalist ülkelere dayatıldı.

“Neoliberal Çağ” da kapitalizmin “merkez”inde patlak veren en ağır kriz olan ve büyük küresel yansımalara yol açan Kuzey Atlantik Finansal Krizi (2007-9)’nin Ağustos 2009’dan itibaren yatıştığı söylenebilir. Çalışmamızda açıkça izleneceği gibi, söz konusu krizden sonra dünya ekonomisi, 1980-2009 dönemindekinden farklı patikalara yönelmiştir. Geçmiş yıllardan artakalan söylem ve uygulamalar kısmen sürdürülse bile, 2009 sonrası dünya artık başka bir dünyadır. Bu saptama, dönem sonu olarak niye 2009’u seçtiğimizi açıklar.

İncelemelerimiz 1980-2009 üzerinde yoğunlaşmakla birlikte, yer yer 1980 öncesine, ama daha çok 2009 sonrasına ait gözlem ve değerlendirmeler de çalışmamızda yer almaktadır. 2009 sonrası yıllar, Gramsci’nin deyişi ile, “eskinin ölmekte olduğu, ama yeninin henüz doğmadığı, ...bu arada çok çeşitli hastalık belirtilerinin ortaya çıktığı” bir *interregnum*’dur (aktaran: Hoare ve Smith, 1971: 275-6). Sözü geçen *interregnum*’u ayrıntılarıyla ince-

lemek ve yorumlamak, ya da dünyanın gelecekteki toplumsal ve ekonomik düzeni için tasarımlar geliştirmek, çalışmamızın kapsamı dışında kalmaktadır. Ayrıca, dünya ekonomisinde hâlen yaşanmakta olan ciddi sorunları aşmayı hedefleyen teknik egzersizlerin (örneğin, UNCTAD (2019: Bölüm III-V)) ayrıntılarına da bu çalışmada yer verilmemiştir. Bu tür egzersizlerin “ekonomik yapılabirlikler”i somutlaştırmakta çok öğretici ve yararlı olduğu aşikârdır; ancak ilgimizi bunlar üzerinde yoğunlaştıramadık.

*
* *

1945-79 dönemini inceleyen Türel (2017)’dekinden farklı olarak, bu çalışmada “siyasal arka plan”ı betimleyen bir kısım yer almamaktadır. Kuşkusuz, böyle bir tercih önemli bir eksikliğe yol açmış, ama “Okurlara Not”da açıklandığı gibi, yazarı çok iyi bilmediği konular üzerinde geçersiz çıkarılmalar yapmaktan alıkoymuştur. “Siyasal arka plan”ın yokluğuna rağmen, çalışmanın tümüne uluslararası siyasal iktisat yaklaşımının yön verdiğini söyleyebiliriz.

O’ Brien ve Williams (2016) küresel siyasal iktisat perspektiflerini üç ana grupta kümelendirir: (i) ekonomik ulusalcılık (Hamilton-List çizgisi); (ii) liberalizm (Smith-Ricardo çizgisi); (iii) eleştirel okul (Marx-Lenin çizgisi). Hangi grupta yer alırsa alsın, uluslararası siyasal iktisat yazınına önemli katkılarda bulunan düşünür ve yazarların ortak paydası, tekil ülke örneğinden yola çıkmış olsalar bile, geliştirdikleri analizin küresel bir içerik taşımasıdır. Gerçekten, küreselleşme son yarım yüzyıla özgü bir olgu sayılamaz; sını kapitalizm, XVIII. yüzyıldan bu yana bir dünya sistemi olmuş, sadece sınırları zamanla genişlemiş ve Neoliberal Çağ’da dünyanın hemen hemen tüm bölgelerine yayılmıştır.

*
* *

Çalışma üç kısımdan oluşmaktadır. Bu kısımlarda Neoliberal Çağ’ın (i) küresel iktisadi yönetim mekanizması; (ii) iktisat politikaları ve (iii) iktisadi başarımı sırayla incelenmiştir.

Birinci kısmın ilk bölümü, günlük kullanımda epey farklı içerik ve anlamlarla yüklenen “neoliberalizm” sözcüğü ile siyasal iktisatçıların neyi kastettiklerini açıklayarak başlamakta, neoliberalizmin çeşitli ülke gruplarındaki dönüştürücü izleklerinin betimlenmesiyle devam etmektedir. Bu izleklerin YPE’ye ilişkin olanları sistemik, GOÜ’ye ilişkin olanları ise yeniden yapılandırıcı niteliktedir. GOÜ+YPE’de uygulanan neoliberal “reform” paketlerinin önce Washington Mutabakatı (WM), daha sonra Washington Mutabakatı Sonrası Uzlaş (WMSU)’da ifadesini bulan başlıca öğeleriyle

açıklanmasından sonra, bu bölüm Neoliberal Çağ'da küresel iktisadi yönetişimin kurumsal çerçevesi özetlenerek sonlandırılmıştır.

Söz konusu kurumsal çerçevenin iki önemli bileşeni, uluslararası para ve finans sistemi ile dünya ticaretini düzenleyen ve yönlendiren örgütlenmelerdir; bunlar birinci kısmın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ele alındı. İkinci bölümde Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) üzerinde öncelikle durduk. ¹ Dünya kapitalizmi için düşünce üretim merkezleri olarak da işlev gören bu iki kuruluşun zamanla değişen uluslararası şartlara nasıl uyum gösterdiklerini, kendi kural ve önceliklerini nasıl yenilediklerini ayrıntıları ile gözden geçirdik; ödüncülerinin türü, şartlılığı, reel büyüklüğü ve bölgesel dağılımındaki değişimleri saptamaya ve yorumlamaya çalıştık. İkinci bölümdeki anlatıdan açıkça anlaşılacağı gibi, IMF ve DB'nin geçirdiği evrim, uluslararası finans sistemindeki yapısal sorunları giderecek reformlarla sonuçlanmadı; yürürlükteki "dolar standardı"na ilişkin zaaf ve yetersizlikler süregeldi; DB'nin küresel gelişmenin finansmanındaki görece payı daraldı.

İkinci bölümde Uluslararası Hesaplaşmalar Bankası'nın (BIS) ve içinde uluslararası yatırım bankalarının ağırlıklı yer tuttuğu bölgesel örgütlerin dünya finansal mimarisi içindeki konum ve işlevleri de vurgulandı.

Bu bölümde ele alınan konular arasında Avrupa Birliği'nin (AB) ekonomik ve parasal birliğe (EMU) doğru attığı adımlar da bulunuyor. Büyük tarihsel önem taşıyan EMU sürecinin hangi aşamalardan geçerek Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (ESCB) ile Avrupa Merkez Bankası (ECB) kuruluşuna ve Avro'nun ihracına ulaştığı özetlendi. AB'nin Kuzey Atlantik Finansal Krizi'nin Avro bölgesine yansımaları ile ortaya çıkan meydan okumayı nasıl yönettiğine ayrıntılarıyla değinildi.

*
* * *

Birinci kısmın üçüncü bölümündeki anlatıda, uzun ve çetin Uruguay Turu (1986-93) müzakerelerinin ardından, Marakeş Anlaşması (Nisan 1994) ile kurulan Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) merkezî bir yeri var. DTÖ'ye vücut veren anlaşmalar, mal ticareti üzerindeki tarifeler ve tarife dışı engelleri azaltma taahhütleri ile sınırlı kalmamış, Ticaretle Bağlantılı Yanları ile Fikrî Mülkiyet Hakları (TRIPS), Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri (TRIMs) ve Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) da Marakeş Anlaşması ile birlikte yürürlüğe girmiştir. DTÖ'nün inşasında kilit rol oynayan ABD ve ona kendi çıkarlarını korumaya çalışarak katılan GÜ, anılan bu üç anlaşma ile 1995 öncesinde GOÜ'nün gelişme politikasında kullanageldiği

1 Sıradan yurttaşımızın IMF harfleriyle tanıdığı Uluslararası Para Fonu'nu UPF yerine IMF kısaltmasıyla anmayı yeğledik; okurumuzun hoş görmesini dileriz.

korumacı ve piyasa dışı araçları uluslararası hukuk açısından illegal duruma getirerek GOÜ'nün "gelişme uzayı"nı daraltmıştır. GOÜ, Uruguay Turu'nda GÜ'nün taleplerine karşı ortak bir tavır belirleyememiş, GOÜ içinde Yeni Sanayileşen Ülkeler (NICs), yeni bir dış ticaret anlaşmasının kendilerine dış pazarlar kazandıracığı umudu ile davranmış; sömürgecilik karşıtı siyasal hareketlerin güç yitirdiği, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Doğu Avrupa'daki pazar seçeneklerinin gerilediği bir konjonktürde diğer GOÜ'nün direnci giderek kırılmıştır. 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra eski sosyalist ülkeler de birer birer DTÖ ailesine katılmışlardır.

Marakeş Anlaşması ile DTÖ'nün karar alma, ticaret anlaşmazlıklarını çözme ve ülkelerin ticaret politikalarını gözden geçirme süreçleri de belirlenmiştir. Bu süreçler, biçimsel olarak odayaşmaya ve kurallara dayalı görünmekle birlikte, uygulama güce dayalı pazarlık biçimleri altında yürütülmüştür. DTÖ pazarlıklarının somut görüntüsü GÜ'nün başlattığı ve ileri aşamalarında bazı GOÜ+YPE'nin de katıldığı eş-merkezli kulis halkalarıdır. Değişen dünya siyasal ve ekonomik dengeleri, 2000'li yıllarda bazı GOÜ+YPE'nin pazarlık gücünü artırmış olsa da, DTÖ - içi ilişkilerin güce dayalı niteliği süregelmiştir.

DTÖ'nün en üst düzeydeki karar alma organı olan ve üye ülkelerin ticaret bakanlarından oluşan Bakanlar Konferansı'nın 1996-2017 dönemindeki toplantıları, Üçüncü Bölüm'de ayrıntılarıyla gözden geçirilmiştir. Bunlar içinde neoliberal paradigmanın zirvede olduğu bir evreye rastlayan Doha Konferansı (Kasım 2001), bu toplantıda kabul edilen çok geniş kapsamlı ve iddialı "Doha Kalkınma Gündemi" dolayısıyla büyük önem taşır. Doha Kalkınma Gündemi üzerindeki müzakereler beklentilerin çok altında, mütevazı sonuçlara ulaşabilmiş, bunda pazarlık güçleri yükselen GOÜ+YPE kümelerinin GÜ taleplerine karşı artan duyarlılık ve dirençleri rol oynamıştır. Trump yönetimi altında ABD'nin sadece Doha Gündemi'ne değil, bizatihi DTÖ'ye de dönük olumsuz tavrı, "Neoliberal Çağ"ın tükenişinin tezahürleri arasında yer alan tarihsel bir ironidir.

DTÖ, neoliberal iktisat vizyonu uyarınca küresel ölçekte kurulmasına çalışılan çok-taraflı serbest ticaret sisteminin temsilcisi ve yürütücüsü idi. Çok-taraflılık hem GÜ'nün, hem GOÜ+YPE'nin manevra imkânlarını ciddi olarak kısıtladığından, ülkeler buna karşı DTÖ sistemi dışına çıkmak yerine, (DTÖ kurallarının cevaz verdiği) bölgesel ticaret örgütlenmeleriyle ve/veya ikili ticaret anlaşmalarıyla çareler aradılar. Sayıları geçmiş iki onyılda büyük bir hızla artan bu tür anlaşmaların yarattığı meydan okuma önünde DTÖ'nün geleceğini kestirmek güç görünüyor.

Sanayi sektörünün dünya ekonomisi için kilit önem taşıdığı inancı ile, kaynak tahsisi sorunlarının ele alındığı ikinci kısmın ilk bölümüne sanayi politikalarını inceleyerek başladık. Ana akım iktisadına göre, sanayi politikaları, piyasa başarısızlıklarına yol açan dışsallıklarla (*externalities*) gerekçelendirilebilir; bunların başında teknolojik dışsallıklar gelir. Böyle bir analiz çerçevesi, GOÜ+YPE için fazlasıyla kısıtlayıcıdır; bu ülkelerde ekonomiyi yeniden yapılandırma, çeşitlendirme ve dinamikleştirme ihtiyacı, sanayi politikalarının enformasyon ve eşgüdüm dışsallıklarını da gözetecek biçimde tasarlanmasını ve uygulanmasını gerektirir.

İncelememizde hem GÜ, hem GOÜ+YPE'den örnekler seçerek, bu ülkelerde sanayi politikalarının amaç ve araçları ile zaman içinde değişen önceliklerini açıklamaya çaba harcadık. Örneklenen ülkeler arasında geç sanayileşenlerin yer alması, “kalkıncı devlet” ve “stratejik” sanayi politikaları üzerinde bir tartışma açmamızı da zorunlu kıldı. Bazı Doğu Asya ülkelerinin kalkıncı devlet modelinin başatlığı altında elde ettikleri ekonomik başarılar, bu modelin bütünüyle terk edilmesinin söz konusu olamayacağını, ama aynı modelin başka coğrafyalarda kolaylıkla kopyalanamayacağını düşündürüyor.

Neoliberal söylem, 1980'li ve 1990'lı yıllarda sanayi politikalarını itibarsızlaştırmakta etkili olmuştu. Günümüzde iyi tasarlanmış sanayi politikalarının yararlı sonuçlar doğurabileceği üzerinde oydaşmaya doğru gidildiği söylenebilir. Ancak yararlılık, yapılabirlik anlamına gelmez. Neoliberal Çağ'da ulusal sanayi politikalarının manevra alanı, bir yandan kurumsal engeller (DTÖ sınırlamaları, IMF ve DB şartlılıkları, v.b.), öte yandan küresel değer zincirlerinin (KDZ) oluşturduğu yapısal engellerle karşı karşıya kalmıştır. 2007-9 küresel krizinin sonrasında ortaya çıkan şartlar, bu engellerin aşılması için imkân ve fırsatlar yaratabilecektir.

*
* * *

Tarım politikaları, dünya toplumunun geleceği için hayati önemdedir. Pek çok GOÜ'de kapitalist gelişme bağlamında tarımsal dönüşüm, henüz tamamlanamamıştır. GÜ'nün XIX. ve XX. yüzyılda izlediği tarımsal gelişme patikaları, değişen uluslararası ve ulusal şartlar altında GOÜ'nün çoğu için anlamlı seçenekler olamaz; tarım sorununun kolektifleştirmeye dayalı sosyo-ekonomik çözümü ise gündem dışıdır. Öte yandan, Neoliberal Çağ'ın karakteristik tarım yapılanması olan Üçüncü Gıda Rejimi (ÜGR), (i) teknoloji seçimi, (ii) ürün deseni, (iii) doğal kaynakları yozlaştırıcı etkileri açısından ciddi sakıncalarla yüklüdür. ÜGR'nin ima ettiği tarımsal gelişme stratejisi, GOÜ'de geçimlik tarımla uğraşan, verimliliği ve rekabet gücü çok düşük hanehalklarını ya çok yüksek oranlı sömürü altında uluslararası

sı tarım girişimlerinin, sanayinin ve süpermarket zincirlerinin talep ettiği ürünleri üretmeye, ya da tarımdan uzaklaşmaya itmektedir. 2000’li yılların başında 3 milyar kişi dolayında olduğu tahmin edilen bu işgücü rezervine görünebilir gelecekte tarım dışı istihdam sağlanması mümkün değildir; dahası, tarımdan kitlesel kopuş dünya halklarını bir gıda güvenliği sorunu ile karşı karşıya getirecektir. Bu nedenle hem toplumsal adalet, hem de ulusal gıda güvenliği açılarından GOÜ’de küçük köylü üreticiliğini yaşatabilecek tarımsal fiyat ve ücret düzeylerini gözetmek, toplumsal bakımdan dengeli yurtiçi piyasaları geliştirmek söz konusu olacak, ulusal düzeydeki bu politikaların uluslararası yardım ve dayanışma ile desteklenmesi gerekecektir.

*
* *

Neoliberalizmin özellikle GÜ’de benimsediği “serbest piyasa çevreciliği”, kamu yetkisi eliyle gerçekleştirilecek düzenleme ve kısıtlamalardan (bunları etkinsiz saydığı için) olabildiğince kaçındı; kirletici atık salımlarını vergilendirme yerine, alınıp satılan kirletme izinlerini yeğledi. Müşterek varlıkların (*commons*) serbest erişim nedeniyle yozlaşmasını önlemek üzere, bu varlıkları (yapabildiği ölçüde) özel mülkiyet konusu haline getirerek korumaya çalıştı.

Ancak 1980’li yılların ortalarından bu yana sayıları hızla artan ve içeriği zenginleşen teknik çalışmalar, madde-enerji kullanımının yol açtığı kirletici atık salımlarının dünyanın çevresel sınırlarını zorlamaya başladığını gösteriyordu. 2009’da bu sınırlardan üçünde (iklim değişikliği, genetik çeşitliliğin azalması ve azotun biyo-kimyasal dönüşüm çevriminde) çevresel risk eşikleri aşılmış bulunuyordu. Başka bir deyişle, çevre sorunu ekonomik etkinlik sorunu olmanın ötesine geçerek, bir varoluş sorunu olmaya doğru evrilmekteydi.

Çalışmamızın ikinci kısmının ilk bölümünde bu risklerden iklim değişikliği ve onun başlıca tezahürlerinden biri olan küresel ısınma üzerinde öncelikle durduk; çünkü söz konusu değişikliğin yaşadığımız jeolojik çağdaki “dış” kaynaklı doğal etmenlerin değil, insan kaynaklı edimlerin bir sonucu olduğu savı güçlü bilimsel bulgularla destekleniyor. Teknik ve sayısal ayrıntılara girmeden, şunları belirtmekle yetinebiliriz: Sanayi devriminin ardından fosil yakıtların kullanımındaki hızlı artış, arazi kullanım biçimindeki değişiklikler ve ormansızlaşma, atmosfere (başta CO₂ olmak üzere) sera gazı salımlarını ve atmosferdeki sera gazı yoğunluklarını çok yüksek düzeylere çıkarmıştır. Bu gelişmelerin sonucu, küresel ısınma ve onun eşliğinde iklim değişikliğidir. İklim değişikliğinin etkileri, artan küresel sıcaklığın buzulları ve arktik buz kütlelerini eritmesi yüzünden deniz seviyesinin yükselmesiyle sınırlı kalmamakta, rüzgâr desenleri ve okyanus

tuzluluğu değişmekte, yağışların, sıcak hava dalgalarının ve tropikal siklonların düzensizliği ve şiddeti artmakta, kuraklık tehlikesine maruz alanlar genişlemektedir.

Okurumuz, bilimden uluslararası eyleme giden ince-uzun yolun öyküsünü ikinci kısmın ilk bölümünde bulacaktır. Burada, yolun belli başlı kilometre taşlarını anımsatalım:

(1) Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) ve Birleşmiş Milletler (BM) Çevre Programı'nın (UNEP) inisiyatifi ile, dünyanın pek çok ülkesinden bilim insanlarını bir araya getiren Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) kuruluşu (Aralık 1988).

(2) Rio de Janeiro'da toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda BM İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesi'nin (UNFCCC) kabulü ve Sözleşme'yi yürütecek Taraflar Konferansı (COP) mekanizmasının oluşturulması (Mayıs 1992). Temel ilkeler: (i) çevreyi koruma taahhüdü; (ii) ihtiyat; (iii) sürdürülebilirlik; (iv) ülkelerin ortak, fakat farklılaştırılmış sorumluluklar üstlenmesi.

(3) Kyoto Protokolü'nün kabulü (Aralık 1997), yukarıdan aşağıya işleyen, merkezî, esas itibarıyla GÜ'nün salım azaltma taahhüt ve hedeflerine dayanan bir sürecin benimsenmesi.

(4) Paris Anlaşması (Aralık 2015); aşağıdan yukarıya işleyen, ademimerkezî, tüm ülkelerin ulusal planlarına içerilmiş atık azaltma "katkı"larına dayalı bir sürecin benimsenmesi.

BM'nin gözetim ve desteği ile yürütülen bu çabaların karşılaştığı ve yakın gelecekte karşılaşıcağı meydan okumalar, çalışmamızda belirtilmiştir. İklim değişikliği ve toplumsal tercihler arasında ne tür eşleştirmelerin yapılabileceğine de kısaca değinilmiştir.

*
**

İkinci kısmın ikinci bölümünde ticaret, talep yönetimi ve bölüşüm politikalarını sırayla ele alıyoruz.

Ticaret politikalarının en etkili aracı sayılabilecek kur politikasında izlenen gelişmeleri GÜ ve GOÜ+YPE bağlamında ayrı ayrı irdelemeyi daha uygun bulduk. GÜ'deki gelişmeler iki evrede incelenebilir: (i) 1980-99 dönemi; (ii) 2000'li yıllar ve sonrası. Birinci evrede Avrupa Para Alanı adım adım oluşurken, yaygın uluslararası kullanımı olan üç ülke parası (dolar, Alman markı ve yen) arasındaki kurlar yüzmeye bırakılmıştır. İkinci evre (2000-...), esas itibarıyla dolar ve avroya dayalı bir uluslararası para sistemi ile karakterize edilir. Her iki dönemde, anılan para birimlerinin nominal ve reel kurları, ciddi ölçülere varan savrulmalar göstermiştir. "Oynaklık"ın

ötesine geçen ve ilgili yazında “ayarsızlık” olarak nitelendirilen bu soruna GÜ kur politikalarının *ad hoc* eşgüdümü ile çözüm aranmıştır.

Neoliberal Çağ’da GOÜ+YPE’nin seçebileceği kur rejimleri üç ana kategoride toplanmaktaydı: (i) katı sabitleme (*hard pegs*); (ii) gevşek sabitleme (*soft pegs*) ve (iii) kurun yüzmeye bırakılması. GOÜ+YPE’nin 1991-2018 dönemindeki rejim tercihleri ile ilgili olarak şu gözlemler yapılabilmektedir:

(1) Başat bir ticaret ortağına ve onun finansal ağlarına bağımlı küçük ekonomiler dışındaki GOÜ+YPE için katı sabitleme, fazla tercih edilmeyen bir rejim olmuştur.

(2) 1990’lı yılların başında epey yüksek sayıda GOÜ+YPE, gevşek sabitlemeyi denemiş, bu on yılın sonuna gelindiğinde yüzen kur rejimi uygulaması (gevşek sabitleme aleyhine) genişlemiştir. 1999-2006 döneminde temel kategorilerin görece payında kayda değer bir değişiklik izlenmemiştir.

(3) 2007-9 finansal krizi sonrasında gevşek sabitleme payının arttığı, kurlarını yüzdüren daha az sayıda GOÜ+YPE’nin “yönlendirilmiş” yüzme türünü tercih ettiği görülmüştür. Döviz kuru rejimi seçilirken hangi hususlar üzerinde durulacağı, ya da hangi kur rejimlerinin krize daha yatkın olduğu üzerindeki tartışmalara çalışmamızda değinilmiştir. Burada tüm ülkeler için, her zaman en iyi sonuçlar verecek tek bir döviz kuru rejimi bulunamayacağına işaret etmekle yetinelim. Para (*currency*) krizlerini açıklamaya dönük kuramsal modellerin betimlenmesine de ikinci bölümde yer verilmiştir.

*
*
*

Neoliberal Çağ’da para politikasının uzun dönemli temel amacı, enflasyonu düşük düzeylerde tutmaktır; parasal yetkenin fiyatlar genel seviyesini kontrol etmek için güçlü bir nominal çapaya ihtiyaç duyacağı kabul ediliyordu. Nominal çapa olarak şu seçenekler denendi: (i) parasal hedefleme; (ii) enflasyon hedeflemesi ve (iii) döviz kurunu sabitleme. 1980’li yıllardaki parasal hedeflemelerin uğradığı başarısızlıklardan sonra, özellikle Latin Amerika’daki bazı GOÜ’de sabit döviz kurunu nominal çapa olarak kullanma eğilimleri güçlenmişti.

Ancak döviz kuru sabitlemesi de ciddi sakıncalar doğurdu ve bu tür rejimlerin GOÜ+YPE’deki para politikası rejimleri içindeki payı, 1990’lı yıllar ve sonrasında kayda değer ölçülerde daraldı. Bu başarısızlıklar nedeniyle, para politikasında çok amaçlı, “eklektik” rejim arayışları 1990’lı yıllardan itibaren ön plana çıkmaya başladı. 2000’li ilk on yılın başlarında GÜ’de parasal hedefleme ve nominal çapa olarak döviz kuru sabitlemeleri hemen hemen terk edilmiş, ABD ve Japonya eklektik rejimler kurmuş, AB Avro

Sistemi'ni kurumsallaştırmıştı. Enflasyon hedeflemesi ise sayıca ve oran olarak artma eğilimine girmişti. 2007-9 küresel finans krizi sonrasında merkez bankalarının (adını koymasalar bile) esnek enflasyon hedeflemesine yakın bir yaklaşımı benimsediklerini söyleyebiliriz. Bu yaklaşım uyarınca, “politika faizi”nin yönetimi ve gelecek beklendişlerinin yönlendirilmesi, başlıca para politikası araçları olmuştur.

Neoliberal Çağ'ın para politikasını biçimlendiren parasalcı + yeni klasik tutuculuk, şu stratejik tercihlerden yana idi:

(1) Kurala bağlı / takdire bağlı para politikası ikileminde kurala bağlılığı yeğlemek.

(2) Fiyat istikrarı yolu ile, finansal istikrar için de elverişli bir ortam sağlamak (bu beklentinin geçersiz ve finansal istikrar için ayrı düzenleyici önlemler alınması gerektiği olduğu, 2007-9 küresel finans krizi ile ortaya çıkmış bulunuyor).

(3) Enflasyon kontrolüne ve reel sektördeki gelişmelerin kestirilmesine yardımcı olmak üzere, döviz de dâhil, varlık fiyatlarını dikkatle izlemek, gerektiğinde varlık piyasalarına müdahale etmek.

(4) Para politikasının yürütülmesinde anahtar kuruluşlar haline gelen merkez bankalarının görelî özerkliğini, saydamlığını ve hesap verilebilirliğini korumak.

İkincisi hariç, bu stratejik tercihler bugün de parasal yetkelerin kararlarında etkisini sürdürüyor.

*
* * *

Keynesgil Altın Çağ'da devlet, kapitalistler ve emekçi sınıflar arasında varılan örtük sözleşme, 1980 sonrasında kapitalistler kayırılarak yeniden formüle edildi. Yeni sözleşme ile piyasa adaleti (yani, üretim faktörlerinin marjinal verimliliklerine göre ödüllendirilmesi ilkesi) sosyal adaletin önüne geçmekteydi. Piyasanın biçimsel akılcılığını savunan neoliberal öğretisi, sosyal adaleti amaçlayan siyasal süreçlerin (bunların akıl dışı, keyfi ve belirsizliklere açık olduğu gerekçesiyle) dışlanmasını öngörüyordu (Streeck, 2014). Bu yaklaşım, maliye politikalarına işsizlik ödemelerini ve bölüşüm amaçlı gelir transferlerini kısma, kamu yatırımlarını azaltma, kamusal hizmetler sunumunu daraltma ve bu hizmetleri metalaştırma çabaları ile yansdı.

Neoliberal söylemin başatlığına rağmen, 1980-2007 döneminde kamu harcamaları / GSYH oranı GÜ'de de, GOÜ'de de kalıcı bir biçimde geriletilmedi. Hükümetler (başta sermaye sınıflarının direnci nedeniyle) vergi hasılatını artırmakta güçlük çektiklerinden, kamu açıkları kronik bir hâl

aldı. Bu açıklar senyoraajla sürgit kapatılamayacağından, borçlanmaya başvuruldu ve “vergi devleti”, giderek “borç devleti”ne dönüştü.

Kamu maliyesi açısından kritik gösterge, kamu açıklarının yıllık değerlerinden çok, kamu borç yükünün (yani kamu borcu / Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) oranının) zaman içindeki seyridir; borç yükünün sürekli artış göstermesi, maliye politikasının sürdürülemezliğine işaret sayılır. Devletin ödeme taahhütlerine güven yitirilirse açık bir ekonomide salt kamu kesiminin değil, ödemeler dengesinin finansmanı da risk altına girer. 1980-2007 döneminde GÜ, sürdürülemezlik sınırını aşmamayı genellikle başarmıştır. GOÜ+YPE’de 1980’li ve 1990’lı yıllardaki kamu borç krizlerinden dersler çıkarılmış, bu tür krizler yaşayan ülkeler, 2000’li yıllarda “evlerine çeki-düzen vermeye” özen göstermişlerdir.

2007-9 finansal krizi ardından GÜ’de ve bazı büyük GOÜ+YPE ekonomilerinde kamu borç yükünün çarpıcı bir biçimde yükselmesi hükümetleri kaygılandırmıştır. 2012-3 sonrasında AB’de kamu borç yükünün tedricen azaltılmasına, ABD ve Japonya’da ise istikrarlandırılmasına gidilmiştir. Streeck’e (2014) göre bu yönelim, GÜ’de “borç devleti”nden “konsolidasyon devleti”ne geçişi simgeler. GOÜ+YPE genelinde yükselme eğilimine giren kamu borçluluğunun nasıl yönetileceği, zamanla görülecektir.

Neoliberal öğretiyi benimseyenler, (i) maliye politikasının orta dönemde çevrim karşıtı (*countercyclical*) bir tarzda uygulanmasına ve (ii) ekonominin otomatik istikrarlandırıcılarla cihazlanmasına köklü bir itirazda bulunmamaktadır. Ama, tıpkı para politikalarında olduğu gibi, maliye politikalarında da “takdire bağlılık”a karşı çıkmakta, bunun (i) siyasal fırsatçılığa yol açarak ekonomi yönetimini istikrarsızlaştıracağını; (ii) çevrim-yanlılığı pekiştirebileceğini, (iii) karar alma ataletinin belirsizlikleri artıracığını ileri sürmektedirler. Böyle sakıncaların üstesinden gelebilmek için fiskal kurallar konulması önerilmiş; maliye politikasının esnekliğini azaltan, fakat politikanın inanılrlığını artıracığı varsayılan bu tür uygulamalar (başta AB olmak üzere) GÜ’de ve bazı GOÜ+YPE’de denenmiştir.

*
* *

Çalışmamızda sosyal yardım programları, maliye politikalarına ayrılan alt-bölümde değil, bir sonraki alt-bölümde irdelenmiş; karakteristik özellikleri itibarıyla sınıflandırılan sosyal yardım türleri, topluca incelenmekle birlikte, az sayıda GOÜ+YPE’nin deneyimleri de örneklenmiştir.

Başat neoliberal öğretiyi sosyal yardımları işlevsiz bulmakta, hanehalklarına doğrudan gelir transferi yapılmasının toplam özel tasarrufları ve

yatırımları gerileteceğini, sonuçta ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğini ve büyümenin nimetlerinin yoksullara “süzülemeyeceğini” ileri sürmekteydi. Ancak çoğunluğu GÜ’den oluşan Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) ülkelerindeki ortalama (gayrisafi kamusal sosyal harcama / GSYH) oranı, 1980’de % 14.4 iken 2010’da % 20.6’ya yükseldi. Sosyal harcamaların üç büyük bileşeni olan (i) emeklilik ödemeleri, (ii) sağlık ve tedavi destekleri ile (iii) çalışma çağındaki nüfusa yapılan gelir transferleri, toplamın yaklaşık % 90’ını oluşturmaktaydı; diğer sosyal amaçlar için yapılan ödemeler ise epey sınırlı ölçülerde kaldı. Artış eğilimi ve sosyal harcama bileşimi, bir yandan GÜ’deki yaşlı nüfus oranını yükselten demografik dönüşümü, öte yandan neoliberalizmin “refah devleti”nden artakalan bazı güvenceleri yok edemediğini yansıtıyordu.

GOÜ’de (gayrisafi kamusal sosyal harcama / GSYH) oranları, 1980-2015 döneminde artış eğilimi göstermekle birlikte, söz konusu oranlar GÜ’dekilere kıyasla epey düşük düzeylerde kaldı. 1990’lı yıllardan itibaren GOÜ’de sosyal yardım programlarına dönük algılarda önemli değişimler oldu: (i) GOÜ’de yükselen demokratikleşme hareketleri, yoksulların taleplerini siyasal düzleme taşıdı; (ii) kamu finansmanına çeki-düzen verilmesi, sosyal transferlere daha fazla kaynak ayrılmasını mümkün kıldı; (iii) uluslararası politika iklimindeki değişme, BM ve DB’yi yoksulluk sorunlarına daha duyarlı olmaya yöneltti; (iv) yoksulluğun nedenlerini teşhiste ve yoksulluğu giderici önlemlerin tasarlanmasında GOÜ hükümetleri bilgi ve deneyim kazandılar. DB tahminlerine göre, 1990’da % 43 dolaylarındaki GOÜ+YPE mutlak yoksulluk oranı ortalamasınının 2008’de % 22’ye gerilemesi, bu faktörlerin etkili olduğunu sezdirmektedir.

*
* *

Ödemeler dengesinde sermaye hesabını serbestleştirmenin neoliberal iktisat politikası rejimindeki merkezî konumunu göz önünde tutarak, ikinci kısmın üçüncü bölümünü sadece bu konuya ayırmayı uygun bulduk.

Sermaye akımlarını serbestleştirme girişimleri 1974’te ilkin ABD tarafından başlatılmış, ABD’yi kısa bir süre sonra diğer GÜ izlemiştir. GÜ’nün tedrici, fakat kararlı bir biçimde ilerleyen bu süreci 1990’lı yılların başında tamamladığı söylenebilir. 1980’li yıllarda ciddi ödemeler dengesi sorunlarıyla uğraşan GOÜ+YPE, sermaye hareketlerine açılmakta ilkin fazla istekli davranmadı. Serbestleşme 1990’lı yıllarda Latin Amerika ülkelerinin önderliğinde hızlandı, ama GÜ’dekinden daha yavaş bir tempoda ilerledi. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi GOÜ+YPE’yi iki büyük sorunla karşı karşıya bırakıyordu: (i) net dış kaynak girişinin gösterdiği büyük ve çevrim-

sel savrulmalar; (ii) bununla yakından bağlantılı olarak ortaya çıkan makroekonomik istikrarsızlıklar. Bu risklerin ne kadar ağır sonuçlar yaratabileceği Meksika (1994), Doğu Asya (1997-8), Rusya (1998), 2000’li yıllardaki Türkiye ve Latin Amerika krizleriyle görüldü. Dahası, uygulamalı araştırmalar, sermaye hesabının serbestleştirilmesi ile GOÜ+YPE’nin ekonomik büyümesi arasında muhkem bir ilişkinin kurulamadığını da gösterdi.

Sonuç olarak, GOÜ+YPE’de (i) finansal istikrarı artırmak; (ii) arzu edilen finansman ve yatırım biçimlerini özendirmek; (iii) çevrime karşı makroekonomik politikaları desteklemek; (iv) rekabetçi ve istikrarlı döviz kurlarının tesisine yardımcı olmak gibi amaçlarla sermaye hesabını yönetmenin makul ve meşru bir istikrar politikası uğraşı olduğu anlaşılmış bulunuyor. Burada iki yönde işleyen bir nedensellik söz konusudur: Sermaye hesabı yönetimi, sağlıklı bir iktisat politikası ortamında başarılı olabilir; başarılı bir sermaye hesabı yönetimi de temel ekonomik göstergelerin iyileşmesine katkı sağlar. Sermaye hesabı yönetiminde hangi araç ve tekniklerin kullanılabileceği, üçüncü bölümde özetlenmiştir.

*
* *

Çalışmamızın küresel iktisadi başarımın incelenmesine ayrılan üçüncü kısmı, üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde sırasıyla, (i) iktisadi gelişmenin genel görünümü, (ii) gelir bölüşümü eşitsizliği ve yoksulluk, (iii) finansallaşma ve Neoliberal Çağ’ın finansal krizleri ele alınmıştır.

İlk bölümde önce ülke grupları ve alt-grupları itibarıyla GSYH, kişi başına GSYH ve fiyatlar genel düzeyinin artış hızları ile işsizlik ve yatırım oranları gözden geçirilmiştir. Erişebildiğimiz veri kaynaklarının elverdiği ölçüde bu gözden geçirme, Neoliberal Çağ’ın dışına da taşmış, dünya ekonomisinin 1976-2013 dönemini kapsayan dört orta dönemli çevrimi, ana hatları ile sergilenmiştir.

1976-2013 döneminde küresel GSYH ve kişi başına GSYH’nin artış hızının yıllık ortalamaları, sırasıyla % 3.5 ve % 2.0 dolayındadır. Bu hızlar Keynesgil Altın Çağda gerçekleşenlerden düşük, ama sınai kapitalizmin tarihsel ortalamasına kıyasla yüksektir. Ekonomik büyüme ile birlikte dünya ekonomik coğrafyası da değişmiştir. Bu değişiklik, 1976-2001 dönemini kapsayan ilk üç orta dönemli çevrimde sınırlı ölçülerde kalmış, daha sonra alabildiğine hızlanmıştır. Dünya hasılası içinde GOÜ+YPE’nin payı 1975, 2001 ve 2013’te sırasıyla % 40, % 44 ve % 57 dolaylarındaydı. 2002-13 dönemindeki pay artışının neredeyse tümü Doğu ve Güney Asya’daki ülkelerin kazanımlarına eşitti, bu durum Çin ve Hindistan’ın dünyanın büyük üretim işliklerine dönüşmesinin bir sonucuydu.

Dünya hasılasında çarpıcı yapısal değişiklikler izlendi: 1975'ten 2013'e tarımın oransal payı yaklaşık 4 puan, sanayinin oransal payı 7 puan geriledi; hizmetler sektörünün payı 11 puan arttı. Yapısal değişme bölgeler ve ülkeler itibarıyla farklılaştı; Doğu ve Güney Asya, (özellikle Çin ve Hindistan), diğer ülke gruplarındaki sanayisizleşme eğiliminin dışında kaldılar.

Ülke gruplarının fiyatlar genel düzeyini kontrol etmekteki başarımı da epey farklıydı. GOÜ+YPE'nin Latin Amerika, Doğu Avrupa ve Afrika (Sahra'nın Güneyi) alt-gruplarındaki ülkelerde hükümetler, enflasyonu dizginlemekte 1990'lı yılların ortalarına kadar genellikle başarısızdılar; daha sonra dünya ekonomisindeki tüm ülke gruplarında enflasyon oranları geriledi.

GÜ'deki yatırım / GSYH oranları, 1980-2013 döneminde belirgin bir azalma eğilimi gösterdi. Kâr hacmindeki artışlara ve işlevsel gelir bölüşümünün sermaye lehine değişmesine rağmen yatırım başarımının gerilemesini (i) kâr oranlarındaki uzun dönemli düşüş eğilimleri ve (ii) özel şirketler kesiminde değişen davranış biçimleriyle açıklamaya çalıştık. GOÜ+YPE bütününde yatırım oranları, başta Çin ve Hindistan olmak üzere, Asya alt-grubunun diğerlerinden pozitif olarak ayrışması nedeniyle artış eğilimi sergiledi; diğer alt-gruplarda belirgin bir artış, ya da azalış eğilimi gözlenmedi.

Üçüncü kısmın ilk bölümünü teknolojik değişme ve ekonomik gelişme arasındaki etkileşimi vurgulayarak sürdürdük. 1980'li-1990'lı yıllarda başladığı kabul edilen, enformasyon ve telekomünikasyon ağırlıklı Beşinci Teknolojik Devrim, (i) esnek / yalın üretim sistemlerini ön plana çıkarmış; (ii) firmaların ağ yapılar içinde yer alma eğilimlerini güçlendirmiş; (iii) vasıfsız emeğin sermaye ile ikamesini hızlandırmış; (iv) standard-dışı / güvencesiz istihdam ve ödüllendirme biçimlerinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Teknolojik kökenli verimlilik artışları büyük gecikmelerle ve beklentinin altında gerçekleşmektedir; çünkü bu tür kazanımlar için köklü yeniliklerin ortaya çıkması yeterli olmamakta; yeniliklerin yayılması ve bunlara eşlik edecek kurumsal ve örgütsel düzenlemelerin de yapılması gerekmektedir. Nitekim, teknolojik gelişmeye öncülük eden GÜ'de emek verimliliğindeki artış hızı, Beşinci Teknolojik Devrim'in pozitif katkılarıyla ara sıra yükselse de, 1960'lı yıllardan 2010'lu yılların ortasına kadar düşüş eğilimi göstermiştir. Buna karşılık GOÜ+YPE'nin Doğu ve Güney Asya alt-grubunda emek verimliliği artış hızı, 1970'li yılların ortalarından itibaren kayda değer biçimde yükselmiştir. Diğer GOÜ+YPE alt-gruplarında 1980'li yıllardan sonra emek verimliliğinde gözlenen artış ise, sınırlı ölçülerde kalmıştır.

Üçüncü kısmın ilk bölümü, uluslararası işlemlerin şu konular çevresinde irdelenmesiyle tamamlanmaktadır: (i) uluslararası ticaret; (ii) reel efektif kurlar, (iii) belli başlı ülke gruplarının cari işlem dengeleri; (iv) doğrudan yabancı yatırımlar (DYY); (v) dış borçlar ve (vi) ticaret hadleri.

Uluslararası mal ihracat hacminin 1983-2001 dönemini kapsayan iki orta dönemli çevrimdeki yıllık ortalama artış hızı, dünya hasıla artış hızının 1.9 katıydı ve söz konusu dönemde GÜ ve GOÜ+YPE'nin mal ihracat hacmi artış hızları birbirine yakındı. 2002-13 orta dönemli çevriminin çıkış evresinde epey yüksek olan ihracat artış hızı, çevrimin iniş evresinde yavaşladı. Bu çevrimin bütünü itibarıyla GOÜ+YPE ihracatı, GÜ ihracatından daha hızlı arttı; bu başarımın ardındaki temel itiş, Asya alt-grubundan ve özellikle Çin'den geldi.

1980-2015 döneminde tarım ürünleri ve madenler+yakıtlar'ın toplam mal ihracatı değeri içindeki yüzde payı, sırasıyla 5 ve 12 puan azalırken, imalat sanayii ürünlerinin payı 16 puan arttı. Göreli fiyat hareketleri dolayısıyla, bu kaymalar ihtiyatla yorumlanmalıdır; yine de ihracat değeri bileşiminin bu doğrultularda değiştiği kuşkusuzdur.

Reel efektif kur değişimleri, ülkelerin cari işlemler dengesi / GSYH oranındaki değişmeyi yönlendiren önemli etmenlerden biridir. Uluslararası işlemlerde yaygın olarak kullanılan paraların reel kurlarında ciddi "ayarsızlıklar" görüldüğüne ve bu soruna arızı müdahaleler dışında çözüm aranmadığına yukarıda değinmiştik.

Belli başlı ülke gruplarının cari işlem dengeleri ve dış ödeme bilançolarındaki net gelir akımları toplamı, dünya sisteminin "merkez"i ve "çevre"si arasındaki net kaynak transferlerinin göstergesidir. Bu akımlarla ilgili gözlemler, yakıt ihracatçıları dışındaki GOÜ+YPE'nin 1980-96 döneminde GÜ'den net kaynak transfer ettiklerini ima etmektedir. 1997-2007 döneminde ise kaynak transferinin yönü değişmiş, Çin ve diğer GOÜ+YPE "merkez"e net kaynak transfer eder duruma gelmişlerdir. XX. yüzyıl ve sonrası kapitalizmi için olağandışı sayılabilecek bu durum, 2007-9 finansal krizi sonrasında kalıcı olmayabilir.

Reel tutarı 2007 yılında 1980'dekinin 20 katına hızla ulaşan toplam DYY, dünya ekonomisinin uluslararasılaşmasına büyük katkı sağlamıştır. 2007-9 küresel krizin DYY'de yarattığı şok, henüz atlatılmış görünmemektedir. 2000'li yıllarda GOÜ+YPE çıkışlı DYY akımlarının hızla artması, bu ülkelerin dünya finans sistemi ile giderek daha fazla bütünleştiğinin işareti sayılmalıdır.

GOÜ+YPE dış borç yüklerindeki nicel değişmelerin tek açıklayıcısı cari açıklar değildir; ama Latin Amerika'nın 1980'li yılların başındaki, Orta

Doğu ve Merkezî Asya'nın 1983 sonrasındaki, Asya, Avrupa ve Afrika'nın tüm 1980'li yıllara yaygın cari açıkları, anılan ülke gruplarında dış borç yüklerini 1989-94 döneminde çok yüksek düzeye çıkartan başlıca etken olmuştur. Karşıt olarak, GOÜ+YPE'nin 1999-2009 döneminde çoğunlukla cari fazla vermesi, borç yüklerinin gerilemesine katkı sağlamıştır. Ancak bu durumun 2009'dan sonra değişmeye başladığı, bazı GOÜ+YPE'de dış borç yükünün artma eğilimine girdiği görülmektedir; böyle bir eğilimin sürmesi, yakın gelecekte borç krizleri doğurabilir. 1980-2013 döneminde GOÜ+YPE dış borçlanması, önemli nitel değişikliklere de uğramış; dış kredilerin giderek artan bir payı özel bankalar ve finans kuruluşlarından sağlanır hâle gelmiş, elde edilen kaynağın özel girişimler tarafından kullanılan kısmı genişlemiştir.

Birincil meta fiyat endeksleri, XIX. yüzyıl ortalarından bu yana, uzun dönem boyunca süreklî bir azalma eğilimi göstermemiştir. Söz konusu fiyatlar, bazı dönemlerde az çok istikrarlı bir düzey etrafında salınmakta ve bir yapısal kırılma ile yeni bir düzeye geçilmektedir. Petrol dışındaki birincil metaların reel fiyatlarında gözlenen durum, uzun dönemli 1921-73 düzlüğünün 1973-86 döneminde kırılması ve 1986-2003 dönemindeki yeni ve daha düşük düzleşme varılmasıdır. 2013 yılı sonrası veriler, fiyatlarda 2003-12 döneminde yaşanan canlılığın kalıcı olmayacağını düşündürmektedir; ama tam bir analiz için daha fazla gözleme ihtiyaç vardır. Birincil meta fiyatlarının dinamiği ile ilgili araştırmalarda petrol ile madenler+metaller grubu çoğu kez ayrı ayrı incelenmektedir; çünkü bu kategorilerdeki fiyat hareketlerinin belirleyici etmenleri farklıdır.

*
* *

Üçüncü kısmın ikinci bölümünde ortak teması gelir eşitsizliği olan üç ana konu üzerinde durulmuştur: küresel eşitsizlik, işlevsel gelir bölüşümü ve yoksulluk. Servet dağılımındaki eşitsizliğin gelir dağılımındaki eşitsizlikten çok daha büyük ve "müstehcen" olduğu konusunda güçlü bulgular mevcuttur; ama bu çalışma bağlamında ilkimizi gelir bölüşümü ile sınırlandırmayı yeğledik.

Küresel gelir dağılımındaki eşitsizlik iki bileşenin toplamıdır: (i) ülkeler arasındaki ortalama gelir farklılığından kaynaklanan eşitsizlik ve (ii) her bir ülke içindeki kişisel gelir farklılığından kaynaklanan eşitsizlik. Tarihsel araştırmalar, bu bileşenlerin zaman içinde aykırı yönlerde hareket edebildiğini göstermektedir.

1980'li yıllar ve sonrasında küresel gelir eşitsizliği üzerine şu saptamalar yapılabilir:

(1) Neoliberal Çağ'da toplam küresel gelir eşitsizliğinin en yüksek düzeyine, büyük bir olasılıkla, 1980'li yıllarda varılmıştır.

(2) 1988-2005 döneminde küresel eşitsizliğin ülkelerarası bileşeni gerilemiş; ülke içi bileşeni ise, genel bir eğilim olarak, yükselmiştir. Ülkelerarası bileşenin gerilemesi 1994-2001 orta dönemli çevriminde GOÜ+YPE'deki kişi başına gelir artış hızlarının GÜ'dekine önce yetişip, daha sonra onu da aşmasıyla ilgilidir. İki bileşenin toplamı olarak küresel eşitsizlik, az çok sabit kalmıştır.

(3) Özellikle 2002-13 çevrimi ve sonrasında toplam küresel eşitsizliğin azaldığı savını destekleyen bulgular vardır. Bunun temel nedeni, GOÜ+YPE'de ve özellikle Asya alt-grubunda kişi başına GSYH'nin GÜ'dekine kıyasla epey yüksek bir hızla artmasıdır. Bu eğilim sürdüğü takdirde, küresel gelir eşitsizliğinde ülke içi eşitsizlik bileşeni ön plana çıkacak; ama bir birey için GÜ'de doğmanın kazandırdığı "yurttaşlık primi", görülebilecek gelecekte ortadan kalkmayacaktır.

Neoliberal Çağ'da işlevsel gelir bölüşümünün hem GÜ'de, hem de GOÜ+YPE'de emek aleyhine değiştiğini gösteren çeşitli araştırmalar vardır. Yukarıdaki açıklamalarımızda teknolojik değişimin istihdamı ve ücretleri baskılayıcı etkilerine değinmiştik. Ama bölüşüm dengesini değiştiren tek neden, teknolojik değişme değildir; (i) küreselleşme; (ii) finansallaşma; (iii) toplumsal sınıf yapılarının dönüşümü ve (iv) emek örgütlerinin gerileyen gücü de açıklayıcı etmenler arasına katılmalıdır. Çalışmamızda bu etmenlerin bölüşümü neden ve nasıl etkilediğini belirtmeye çaba harcadık.

Gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksulluk, birbiriyle yakından ilişkili olgulardır ve çoğu kez aynı temel etmenler sonucunda ortaya çıkarlar. Gelir eşitsizliği de, yoksulluk da mutlak veya görelî olarak tanımlanabilir. DB kökenli çalışmalarda mutlak yoksulluk sınır çizgisi, 1991'de 1 dolar/gün olarak belirlenmiş, bu çizgi daha sonra birkaç kez revize edilerek 2015'de 1.90 dolar / gün'e çıkarılmıştır. İstatistik açıdan kusurları olsa da, DB'nin dolarla saptanmış sayısal sınırları, basitliği dolayısıyla yaygın biçimde kullanılmaktadır. Daha önce de kaydettiğimiz gibi, DB kaynaklı araştırmalar, özellikle 1990'lı yıllardan bu yana GOÜ+YPE'de mutlak yoksulluğun önemli ölçüde gerilediğini göstermektedir. Bu başarımda ülke yönetimlerinin katkılarına ve uluslararası düzlemde artan duyarlılıklara yukarıda işaret etmiştik.

*
* *

Dünya ekonomisinin finansallaşmasını irdeleyen ve yorumlayan yazını bütünleştirici temel saptama şudur: Günümüzde finans, geleneksel "üretim faaliyetlerine sermaye sağlama" işlevinin çok ötesine geçmiş, çağdaş kapitalizmdeki yapısal bir dönüşümü temsil eder duruma gelmiştir. Bu nedenle,

üçüncü kısmın son bölümünde küresel ekonomik başarımı yakından ilgilendiren finansal krizlerin anlatımıyla yetinmedik; finansallaşma üzerine kapsamlı açıklamaları da metne ekledik. Sırayla, (i) finansallaşmanın tanımlarını ve hangi “stilize olaylar”la temsil edildiğini tartıştık; (ii) finansallaşmayı tarihsel bağlamda algılamaya çalıştık; (iii) finansallaşmada “örnek olay” sayılabilecek ABD’de 1970-2006 dönemindeki serbestleştirme ve kuralsızlaştırmaların seyrini anlattık; (iv) finansallaşmanın GÜ’deki anonim şirket yönetim felsefesini nasıl değiştirdiğini ele aldık; (v) finansallaşma yazınındaki farklı bakışları özetledik.

Son bölüm, bu zihin alıştırmalarının ardından, finansal krizler üzerine kuramsal ve olgusal bilgilerin sunulmasıyla devam etmektedir. Finansal krizlere (i) ana akım iktisadının; (ii) Keynes ardıllarının ve (iii) Marksist iktisatçıların kuramsal bakışlarını kısaca özetledik; bunun ardından 1970-2011 dönemindeki finansal krizlerin belli başlı kategoriler (yani bankacılık, para ve ülke borç krizleri) itibarıyla genel bir dökümünü sunduk; kriz sayıları ve frekansları ile krizlerin toplumsal maliyetleri üzerindeki bulguları sergiledik.

Çalışma, 1980-2009 dönemindeki dört kriz, ya da kriz öbeğinin öyküleriyle sona eriyor: (i) 1980’li yıllarda GOÜ’deki ülke borç krizleri; (ii) Doğu Asya Krizleri (1997-8); (iii) Doğu Asya krizlerinin öncü ve artçıları; (iv) Kuzey Atlantik Finansal Krizi (2007-9). Bu anlatı içinde Kuzey Atlantik Finansal Krizi’nin fazlasıyla ayrıntılandırıldığı görülecektir. Kuzey Atlantik Krizi, büyük finansal çöküşlerin serbestleştirilmiş ve dışa açık ekonomilerini yönetemeyen, kurumsallaşmayı başaramamış, ahabap-çavuş kapitalizmine yatkın GOÜ+YPE’ye özgü bir hastalık olmadığını, sisteme içkin olduğunu, cümle âleme, yüksek sesle duyurmuştur.

“Başlangıç”ı burada bitiriyoruz. Çalışmamızın ana parçalarına geçmeden, zamanı kıt ya da seçici okurlarımıza metnin dokuz bölümünden her birinin, ayrı bir deneme olarak okunmaya elverişli olduğunu anımsatabiliriz.